

et-TASRÎFÜ'L-MÜLÜKİ

letli isim ve fiillerden bir model kelimenin veznine uygun biçimde anlamlı ya da çoğu defa anlamsız, fakat kelime köklerini belirlemede yardımcı olan yedi mesele ile bazı örnekler kaydedilmiştir.

et-Taşrîfü'l-mülûkî ilk defa G. Hoberg tarafından Latince tercümesiyle birlikte yayımlandıktan sonra (Leipzig 1885) Arap ülkelerinde birçok defa neşredilmiştir (not ve açıklamalarla nşr. Muhammed Saîd en-Na'sân, Kahire 1331, 1332, 1970; nşr. Ahmed el-Hânî – Muhyiddin Cerrâh, Kahire 1913; Dımaşk 1970; nşr. Dîzîrîh Sakkal, Beyrut 1998; nşr. Bedevî Zehrân, Cize 2001; nşr. İrfân Matraccî, Beyrut 2005). Eser üzerine yazılan dört şerhten İbnü's-Şecerî ile Kâsım b. Kâsım el-Vâsî'tî'nin çalışmaları günümüze ulaşmamıştır. İbn Cinnî'nin öğrencisi olan Ömer b. Sâbit es-Semânî'nin tarafından yazılan, asıl metinle açıklamaların iç içe girdiği şerhi İbrâhim b. Süleyman el-Buaymî doktora tezi olarak incelemiş ve *Şerhu't-Taşrif* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1419/1999). Şerhte görüşler arasında tercihler yapılmış, sarf meselelerinin illetleriyle garîb kelimeler açıklanmış, şevâhidle ilgili notlar düşülmüş, bazı münferit şevâhide yer verilmiştir. Ebü'l-Bekâ İbn Yaîş'in kaleme aldığı, asıl metin kısımlarının "قال الشيخ أبو الفتح ابن جتي" veya صاحب "قال الشيخ الشارح موفق الكتاب" şerh kısımlarının "قال الشيخ الشارح" ifadeleriyle ayrıldığı şerh *Şerhu'l-Mülûkî fi't-taşrif* adıyla Fahreddin Kabâve tarafından yayımlanmıştır (Halep 1393/1973, 1406/1985; Beyrut 1987). İbn Yaîş şerhinin, *et-Taşrîfü'l-mülûkî* hâmişinde de basıldığı kaydedilmektedir (Ömer b. Sâbit es-Semânî'nin, neşredenin girişi, s. 122). Eseri ayrıca Muhammed Nu'mân el-Hamevî kısa notlar halinde şerhetmiştir (Kahire 1331).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cinnî, *et-Taşrîfü'l-mülûkî* (nşr. Ahmed el-Hânî – Muhyiddin Cerrâh), Dımaşk, ts. (Dârü'l-maârif), s. 5; Ömer b. Sâbit es-Semânî'nin, *Şerhu't-Taşrif* (nşr. İbrâhim b. Süleyman el-Buaymî), Riyad 1419/1999, neşredenin girişi, s. 24-25, 113-122; İbnü's-Şecerî, *el-Emâlî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rif), II, 102; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elîbbâ'* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1386/1967, s. 350; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeylû Târîhi Bağdâd* (nşr. Seyyid Şerefüddin Ahmed), Haydarâbâd 1406/1986, V, 55; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mülûkî fi't-taşrif* (nşr. Fahreddin Kabâve), Halep 1426/2005, neşredenin girişi, s. 6-8, 17-18; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 130; *Keşfü'z-zunûn*, I, 412-413; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 240; IV, 132; VII, 205, 228; Serkîs, *Mu'cem*, I, 66; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 192; Sezgin, *GAS*, IX, 178-179; Mustafa Çuhadar, "İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ", *DIA*, XX, 446.

İSMAİL DURMUŞ

TASRİYE

(bk. MUSARRÂT).

TASSÛC

(الطسوج)

Pers ağırlık ve uzunluk ölçü birimi.

Arapça'da **tassûc**, **tassûce** ve nâdiren **settûc** şeklinde söylenen kelimenin Arapçalaştığı kabul edilmekte, aslının Farsça **tesû** (Pehlevîce tesûk) olduğu ileri sürülmektedir. İslâmlaşma'nın etkisiyle Arapça yazılış tekrar Farsça'ya geçmiştir. Farsça / Pehlevîce'deki aslının etimolojisiyle ilgili ikna edici bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Buna karşılık, **tassûcun** sekiz arpaya ve dirhem otuzda birine eşitlendiğini gösteren bazı bilgilerden hareketle Sumerce **ussu** (sekiz) veya **uşu** (otuz) kelimeleriyle ilişkilendirilmesi mümkündür. Ayrıca kelime İran, Irak ve Suriye gibi Pers hâkimiyeti altına girmiş bölgelerde iklim, istân, kûre, rustâk vb. idarî / coğrafi birimi ifade etmek için hem cins ismi hem de özel isim olarak kullanılmıştır. Bunun ise Farsça'da uzaklık bildiren "tâ" ile "yön, taraf" anlamındaki "sû" kelimelerinden müteşekkil bir birleşik isim olduğu iddia edilmektedir (Eddî Şîr, s. 112). Bu kelimenin ağırlık birimini ifade eden Sumerce sözcüğü de kapsayacak şekilde anlam genişlemesine uğradığı düşünülebilir. Ayrıca günün yirmi dörtte birini (saati) belirtmek için **tesû** kullanılmıştır (Dihhudâ, IV, 5895).

Bir ağırlık birimi olarak **tassûcun** kullanımındaki ast ve üst katları sırasıyla şöyledir: Habbe, arpa, piring, hardal; kırat, dânek, dirhem / miskal (miskal / dinar ve dirhem **tassûclarının** önceki ağır, diğeri hafif olmak üzere birbirinden ayrıldığı anlaşılmaktadır). Sâ mânî kâtibî Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî'nin (ö. 387/997) kaydettiği mâlûmattan 1 **tassûc** = $\frac{1}{24}$ miskal-dinar = 0,25 dânek = $\frac{5}{6}$ kırat = 1,5 habbe = 4,5 arpa eşitliği elde edilmektedir (*Me-fâtihu'l-'ulûm*, s. 74). Matematikçi Ebü'l-Vefâ el-Bûzcânî de (ö. 388/998) Horasan ve Suriye civarında kullanılan dirhem **tassûcunun** 1,5 habbeye denk geldiğini bildirmektedir (*el-Menâzilü's-seb'*, s. 174). Halife Abdülmelik b. Mervân devrinde piyasaya sürülen 4,25 gramlık miskal-dinar esas alınır **tassûc** 0,1770833 gr. demektir. Ayrıca 0,2125 gramlık kıratan hareketle aynı sonuca (0,2125 gr. \times 5 \div 6 = 0,1770833 gr.) ulaşılır. Osmanlı şeyhülislâmı Çatalcalı Ali Efendi de (ö. 1103/1692)

1 **tassûc** = $\frac{1}{24}$ dirhem = 0,25 dânek = 1,5 habbe = 3 arpa eşitliğini veren açıklamayla muhtemelen buna işaret etmektedir (*Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 12). Ancak Arap dili ve edebiyatı âlimi İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) ve Hanbelî fakihî Burhâneddin İbn Müflih (ö. 884/1479) gibi bazı âlimler şu denklemi vermektedir: 1 **tassûc** = $\frac{1}{24}$ dirhem = $\frac{1}{6}$ dânek = 0,5 kırat = 2 habbe (*es-Şihâh*, "mkk" md.; *el-Mübdî'*, VI, 189). Şerif el-İdrîsî'nin (ö. 560/1165) aktardığı bilgilerden 1 Irak **tassûcu** = $\frac{1}{24}$ dirhem = 0,5 dânek = $\frac{5}{6}$ kırat = 2,5 habbe = 60 hardal eşitliği çıkmaktadır (*el-Ekyâl*, III, 341, 342, 345). Nitekim 0,070833 gramlık habbeden hareketle yine aynı metrik değer (2,5 \times 0,070833 gr. = 0,1770833 gr.) elde edilir. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (ö. 518/1124) 108 arpalık dirheme atıfla **tassûcun** değerini (108 \div 24 =) 4,5 arpaya çıkarmaktadır (*es-Sâmî fi'l-esâmî*, s. 370).

Hanefî fakihî İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) Semerkant dinar kıratının 1,2 **tassûca** (= 4,8 arpa) eşit olduğunu bildirmektedir ki buradan **tassûcun** 4 arpaya karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Bu da Hârizmî'nin aktardığı 6 **tassûc** = 5 kırat orantısını vermektedir; yani arpanın metrik değeri 0,044270833 gr. kabul edildiğinde o kıratın 0,2125 gr. olduğu, Semerkant **tassûcunun** 0,1770833 gramlık kırata denk düştüğü görülmektedir (*Fethu'l-kadir*, II, 211-212; krş. KIRAT). Kuhistânî (ö. 962/1555) ve Abdurrahman Şeyhîzâde (ö. 1078/1667) gibi Hanefî fakihleri de verdikleri 1 Semerkant **tassûcu** = 2 habbe = 4 arpa = 0,25 dânek = $\frac{1}{24}$ miskal şeklindeki eşitlikle İbnü'l-Hümâm'ı doğrulamaktadır (*Câmi'u'r-rumûz*, I, 191; *Mecma'u'l-enhur*, I, 304). Hasan b. İbrâhim el-Cebertî'nin (ö. 1188/1774) aktardığı verilerden (*el-'İkdü's-semîn*, vr. 29^a) 1 dirhem **tassûcu** = 0,5 kırat = 2 habbe = 140 hardal = 0,2 dânek = $\frac{1}{30}$ dirhem eşitliğine ulaşılmaktadır. XII. (XVIII.) yüzyılın sonlarında Mustafa ez-Zehbî, Hanefîler'e göre yarım **tassûcun** 150 hardal tanesine eşdeğer olduğunu bildirmektedir (Sauvaire, *JRAS*, XIV/2 [1882], s. 274). Şîî fakihî İbnü'l-Murtazâ'nın (ö. 840/1437) aktardığı bilgiden çıkan 1 **tassûc** = $\frac{1}{21}$ dirhem = 0,5 dânek = 2 arpa eşitliğini (*el-Bahrü'z-zehhâr*, II, 151) yukarıdaki alınlarla uzlaştırmak güçtür.

Tassûcun tıp literatüründe de geçtiği görülmektedir. Endülüslü hekim Zehrâvî'ye göre (ö. 404/1013) dirhem **settûcu** / **tassûcu** (60 \div 24 =) 2,5 habbedir (*et-Taşrif*, s. 458-459, 460). İbnü'l-Kuf (ö. 685/1286) bunu tekrarlar (en-'Umde, s. 234) Bed-

reddin Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî (ö. 560/1164) 1 tassûc = 0,5 kırat / Şam harnûbesi = 2 arpa eşitliğini vermektedir (*Akrâbâzîn*, s. 293, 295). Endülüslü edebiyatçılarından Ebüt-Tâhir Muhammed b. Abdülâzîz b. Yûsuf el-Murâdî İbnü'l-Ceyyâb'ın (VI./XII. yüzyıl) aktardığı bilgidir: 1 settûc = 2 habbe = 0,5 kırat = 0,25 dânek = $\frac{1}{24}$ dirhem (Casiri, I, 366; krş. Takî Bîniş, X [1341], s. 413-415). XI. (XVII.) yüzyılın sonlarında Safevî Hükümdarı Şah Süleyman'a sunulan bir tıp eserinden de elde edilen eşitlikler şöyledir: 1 dirhem tassûcu = 2 habbe = 4 arpa = 8 piriç = 16 hardal = 0,5 dirhem kıratı = 0,25 dirhem dâneği = $\frac{1}{24}$ dirhem; 1 miskal tassûcu = 2,5 habbe = 5 arpa = 10 piriç = 20 hardal = 0,5 miskal kıratı = 0,25 miskal dâneği = $\frac{1}{24}$ miskal (Muhammed Mü'min el-Hüseynî, s. 452).

Hintli âlim Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin (ö. 1011/1602) kaydettiği 1 miskal-dinar tassûcu = 2 habbe = 4 arpa = 24 hardal = 288 fels = 1728 fetil = 10.368 nakir = 62.208 kırtmîr = 746.496 zerre şeklindeki eşitlik bir yerden sonra teorik anlam taşıyor gibidir (*Â'in-i Akbarî*, I, 37; II, 64; ayrıca bk. Sauvage, *JA*, IV [1884], s. 208). Bakkal "sîr"inin yirmi dörtte birini ifade etmek için de tesû kullanılmıştır (Dihhudâ, IV, 5895). Ağırlık birimi olan tassûcun ticaretin ve standartlaşmanın yaygınlaşmasıyla beraber yerini veya ismini kırata kapırdığı söylenebilir.

Ayrıca Farsça'da uzunluk ölçülerinden gezin yirmi dörtte birine tesû / tole denmektedir (a.g.e., a.y.). Batı ve Orta Hindistan'da konuşulan Marathî dilinde (< Farsça) gezin yirmide veya yirmi dörtte birini ifade eden birime tasû / tasûn adı verilmiştir (Wilson, s. 514). Hindistan'ın kuzey-batı eyaletlerinde gezin on dörtte veya on altıda birine, "gira"nın da üçte ikisine eşittir (a.g.e., s. 178). Ebü'l-Fazl el-Allâmî XVI. yüzyıl Hindistan'ı için şu eşitliği vermektedir: 1 tassûc = $\frac{1}{24}$ gez = 24 tîsvânse = 576 hâm = 13.824 zerre (*The Â'in-i Akbarî*, I, 237). Altı ve yedi arpalık gez tassûclarının yanı sıra sekiz arpalık bir uzun gez tassûcundan da bahsedilmektedir (a.g.e., II, 64). Jean-Baptiste Tavernier, XVII. yüzyıl ortalarında $\frac{1}{24}$ gezlik Sûret tassûcunun 1,125 İngiliz inçine ($\approx 2,875$ cm.) denk geldiğini bildirmektedir (*Travels in India*, I, 419).

BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Wilson, *A Glossary of Judicial and Revenue Terms*, Islamabad 1985, s. 178, 514; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülûm*, Beyrut 1411/1991, s. 74; Ebü'l-Vefâ el-Büzcânî, *el-Menâzilü's-seb'* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, Tâ-

rihu 'ilmi'l-hisâbi'l-'Arabî içinde), Amman 1971, s. 174; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 458-459, 460; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *es-Sâmî fi'l-esâmî*, Tahran 1345, s. 370; Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî, *Akrâbâzînü'l-Kalânîsî* (nşr. M. Zühayr el-Bâbâ), Halep 1403/1983, s. 293, 295; Şerîf el-İdrîsî, *el-Ekyâl ve'l-evzân* (Resûl Ca'feriyân, *Mirâs-ı İslâmî-yi İrân* içinde), [baskı yeri yok] 1375/1416, III, 341, 342, 345; İbnü'l-Kuf, *el-'Umde fi'l-cirâha* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1417/1997, s. 234; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr* (nşr. Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî), San'a 1409/1988, II, 151; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 211-212; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), VI, 189; Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1291, I, 191; Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *The Â'in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 37, 237; II, 64; Abdurrahman Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur* (nşr. Halîl İmrân el-Mansûr), Beyrut 1419/1998, I, 304; Muhammed Mü'min b. Muhammed Zemân el-Hüseynî, *Tuhfetü'l-mü'minîn*, Bombay 1278, s. 452; Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (haz. Sâlih b. Ahmed el-Kefevî), İstanbul 1311-12, I, 12; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-'İkdü's-semîn fimâ yete'allak bi'l-mevâzîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29^a; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 34; M. Casiri, *Bibliotheca Arabico-Hispana Escorialensis*, Osnabrück 1969, I, 366; J. B. Tavernier, *Travels in India*, Lahore 1976, I, 419; Eddî Şîr, *el-Elfâzû'l-Fârisiyye-tü'l-mufarreb*, Kahire 1987-88, s. 112; Mahmûd Fâhûrî - Selâhaddin Hawvâm, *Mevsû'atü vahdâti'l-kuyâsi'l-Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, Beyrut 2002, s. 402-403; M. H. Sauvage, "Matériaux pour l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, yedinci seri: XV (1880), s. 254-255; a.mlf., "Arab Metrology IV: Ed-Dahaby", *JRAS*, XIV/2 (1882), s. 274; a.mlf., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, sekizinci seri: IV (1884), s. 208, 241-242, 256-258; Takî Bîniş, "Risâle-i Mikdâriyye", *Ferheng-i İrân-zemîn*, X, Tahran 1341, s. 413, 414, 415; Dihhudâ, *Lugât-nâme* (Muîn), IV, 5895-5896; IX, 13628.

CENGİZ KALLEK

TASVİR

(bk. RESİM).

TASVİR

(التصوير)

Edebî eserlerde doğanın, kişilerin ve nesnelere ayrıntılarıyla anlatılması, betimleme.

Sözlükte "bir şeyi bir yana doğru eğmek, o şeye yönelmek, bir şeyi kesmek" anlamlarındaki **savr** kökünden türeyen **tasvîr** "bir şeye biçim vermek, resmini yapmak, bir şeyi ince ayrıntılarıyla anlatmak" demektir. Terim olarak tasvîr "roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geç-

tiği yerleri, kişileri ve eşyayı öteki nesnelere ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme diye açıklanabilir. İyi bir tasvir eşyanın ilk bakışta görülemeyen yanlarını farketmeye, duyardan olabildiğince yararlanmaya, kendinden bir şeyler katmaya, anlatımı bir plan içinde yapmaya ve eşyayı iyi gözlemlemeye bağlıdır. Arap edebiyatında tasvirde çok **vasf** (bir şeyin niteliklerini açıklamak) ve **sıfat** kelimeleri kullanılır. Kudâme b. Ca'fer tasviri "bir şeyi ilgili durum ve biçimleriyle anlatmak" diye tanımlamış, başarılı bir tasviri betimlenen öğenin niteliklerini resim çizer gibi aktarma şeklinde görmüştür (*Nakdû's-sîr*, s. 130; krş. Ebû Hilâl el-Askerî, s. 134). İbn Reşîk el-Kayrevânî, az bir kısmı hariç şiirin tasvirde ibaret olduğunu ifade ederek bütün şiir türleri ve temalarında tasvirin bulunduğunu söylemiştir. Ona göre en güzel tasvir, bir şeyi gözle görmüşçesine somut biçimde anlatmaktır (*el-'Umde*, II, 295).

Tasvir Arap şiirinin en köklü temalarından birini teşkil eder. Her konu ve temanın bünyesinde yer alırsa da kasidenin ilk bölümünü meydana getiren nesib (teşbib) kısmından sonra tasvir bölümüne geçilmesi ve burada övülen kişiye ulaşabilmek için katedilmesi gereken çöl yolculuğunun betimlenmesi, deve ile veya atla yapılan yolculuk esnasında müşahade edilen bütün tabiatın usta bir ressamın tasviri gibi keskin bir gözlemlenmesi önemli bir gelenektir. Nitekim Tarafe b. Abd muallakasında devesinin tasvir etmediği bir organını bırakmamıştır. Tasvirin sıkça başvurulan yöntemi teşbih olduğundan kadîm şairler binek develerini irilikte ve güçlükte köşklere, dağlara ve köprülere, geniş ayaklarını sütunlara ve muz ağacının gövdeğine, ön ayaklarının pekiğini kayalara ve suyu yaran yüzücülerin ellerine, taşları döven tabanlarını demir döven çekiçlere benzetirlerdi. Deveden başka at tasviri de kadîm şairlerin önemli temalarındandı. İmruülkays b. Hucr muallakasında av atının güçlü göğsünü gevik göğsüne, çevik bacağını deve kuşu bacağına, hızını kurt ve tilki yavrusu hızına benzetererek betimlemiştir (Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, I, 214-215). İmruülkays'ın seksen beyitlik muallakasının yarısından fazlası tasvirle ilgilidir (İlyâyâ el-Hâvî, s. 84-89). Câhiliye ve İslâm dönemlerinde tasvirleriyle meşhur olan şairler arasında at tasvirlerinde İmruülkays, Ebû Duâd el-İyâzî, Tufeyl el-Ganevî, Nâbiga el-Ca'dî; deve tasvirlerinde Tarafe, Evs b. Hacer, Kâ'b b. Zühayr, Şemâh b. Dirâr, Râî en-Nümeyrî dikkat çe-